

Når adelen drak tobak

Noget om kridtpiber

Anders Sinding

Når der på herregården Gammel Estrup bliver gravet et hul eller løftet et gulvbræt, dukker der gerne noget interessant op underneden. I tidens løb er der af voldgraven og andre af herregårdens gemmesteder fremdraget keramik og glas af forskellig karakter. Disse genstande bidrager skår for skår til deres del af fortællingen om livet på herregården igennem 700 år. Nogle af genstandene er lettere at placere i historien end andre.

Forfatteren til denne artikel er af Britta Andersen, museumsdirektør ved Gammel Estrup Danmarks herregårdsmuseum 2000-22, blevet overdraget to meget enkle og fine, men samtidig også umådeligt interessante fragmenter af kridtpibestænger. Der er indimellem fundet dele af kridtpiber, når der i ny og næ er blevet sparet til et muldvarpeskud på voldanlægget. De anonyme stykker lader sig ikke umiddelbart placere i en historisk

kontekst, men igennem en gennemgang af herregårdens historiske tobaksvaner, vil vi nu se nærmere på disse kridtpibefragmenter.

Kridtpiben

Kridtpiben – som den fejlagtigt betegnes, da den jo er keramisk og lavet af hårdt brændt pibeler – er grundlæggende et redskab til indtag af et nydelsesmiddel, som en kop er for kaffe. Kridtpibens historie knytter sig derfor tæt til sit nydelsesmiddel tobakken, der ligesom mange andre af vores historiske nydelsesmidler fra kolonitiden, te, kaffe og chokolade, blev en integreret del af europæisk kultur i 1600-tallet. Efter Første Verdenskrig gled pibebrugen og hermed også kridtpiben så småt ud af historien.¹

I dag ved de færreste, hvad kridtpiber er, og endnu færre bruger dem, men igennem 300 år var kridtpiben for mange mennesker et af rygningens primære instrumenter. Arkæologer kan til tider udgrave kridtpibefragmenter i hobetal – man fandt for eksempel i 2019 2,6 kilo kridtpibefragmenter under en udgravning af rådhusstorvet i Vejle!² Piberne kan anvendes til datering, da pibehovederne efter deres udseende og mulige produktionsstempler temmelig præcist kan fortælle, hvornår de er produceret.

Fragmenter af kridtpibestænger fundet på Gammel Estrup. Læg mærke til den fine ornamentik, der går rundt om et af stykkerne i bånd. Både i 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet blev denne form for dekoration af kridtpibestængerne anvendt. Foto: Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum.

Nogle mener, at årsagen til de mange fragmenter af kridtpibe-stænger skal findes i pibernes porøsitet, og at det altså er ved uheldige omstændigheder, stykkerne er opstået. Andre mener, at de afknækkede dele skyldes, at man knækkede mundstykket af piben af hygiejniske årsager, hvis man skulle dele sin pibe med andre. Og til sidst er der dem, der mener, at slid på mundstykket og tilstopning af røret nødvendiggjorde, at man til tider knækkede mundstykket af for at kunne fortsætte rygningen. På dette udsnit af et maleri af englænderen William Hogarth fra 1755 ses to mænd, der ryger kridtpibe. Den ene anvender på opfindsom vis de afknækkede pibestænger til at genopføre et historisk slag! Sir John Soane's Museum. Foto: Wikimedia Commons.

En fantastisk detalje ved kridtpiben er nemlig, at størrelsen på pibehovedet på finurlig vis følger udviklingen i tobakspriserne. Fra 1500- og 1600-tallets små runde hoveder til 1800-tallets store, rigt udsmykkede pibehoveder. Pibernes rumfang steg voldsomt, og allerede i løbet af de første 100 år var det tidoblet. Det skyldtes, at der skulle være rigelig plads til den billigere tobak, der nu også blev dyrket på dansk jord.

Ligesom størrelsen på pibehovederne kan give en indikation på tidsperioden, piben stammer fra, kan også kridtpibestangen – dog mere usikkert – bruges til datering. De kortstilkede piber på ti til 15 centimeter er typisk ældre end de langstilkede, og i 1800-tallet fungerede længden som et statussymbol med stilke på op til hele 70 centimeter.³

Disse værktøjer rækker dog ikke så langt, når man sidder med fragmenter på et par sølle centimeter. Men man kan være heldig at datere ud fra andre karakteristika, som for eksempel størrelsen af hullet, ornamentik, stangens tykkelse, tilstedeværelsen af mærker fra “støbeformen”, og om stangen buer eller er lige.⁴ Ud fra disse parametre er det sandsynligt, at kridtpibestykkerne fundet på Gammel Estrup hovedsageligt stammer fra 1600- og 1700-tallet. Disse perioder forbindes i høj grad med en festlighed og et luksusforbrug, der går godt i spænd med tobaksrygning.

At drikke tobak

I England står adelsmanden Sir Walter Raleigh (1552-1618) som en central skikkelse i udbredelsen af tobakken, men allerede i 1561 fik planten sit europæiske gennembrud – dog ikke som nydelsesmiddel, men som lægemiddel ved det franske hof. Som så mange andre af de nye koloniale varer skriver tobakken sig ind i historien

som en del af et luksusforbrug blandt de velhavende, men mere jævne personer som sømænd og soldater har utvivlsomt også spillet en afgørende rolle i udbredelsen af det nye nydelsesmiddel. Tobakken er altså fra begyndelsen og op gennem tiden blevet nydt af alle samfundslag og gerne på kridtpibe.

Man ved ikke med sikkerhed, hvornår kridtpiberne kom til Danmark, men det tidligste, skriftlige vidnesbyrd stammer fra en booptegnelse i 1606 fra en velhavende hollandsk købmand i Helsingør, der både havde piber og tobak i sin forretning. Det er også ofte i urbane miljøer, særligt handelsbyer, at kridtpibefund i rigelige mængder dukker op – pibeler til produktion eller færdige piber måtte jo importeres fra udlandet.

I Helsingør boede der for eksempel en mand ved navn Christian Pibemager i midten af 1600-tallet, og i 1672 oprettedes der på Christianshavn et pibemageri af pibemageren Claus Bonix. Først i 1772 fik Jylland en kridtpibefabrik og ingen kendes på Fyn. Der blev dog solgt kridtpiber i det jyske før fabrikken blev etableret – i 1638 fik en mand ved navn Morten Posthus for eksempel eneret på salg af tobak og tobakspiber i Aalborg.⁵

Købmænd, tobaks-, te- og porcelænshandlere, beværtninger og urtekræmmere landet over handlede med tobakspiber. Sidstnævnte sikrede sig med tiden en eneret på detailsalget. I London, hvor der i 1614 efter sigende skulle være 7.000 tobakshandlere,⁶ kunne kridtpiber med klargjort tobak i pibehovedet købes på beværtninger. Det var muligvis også tilfældet i København.⁷ Grunden til, at man i dag finder rigelige mængder af kridtpibefragmenter under udgravninger i bymiljøer, er, at de ligesom nutidens cigaretter var beregnet til en art engangsbrug. En kridtpibe holdt i måske 14 dage,⁸ da de var relativt porøse, og brugen af piberne fordrede,

at man gradvist knækkede stykker af piben.⁹ Dette er sandsynligvis også årsagen til, at kridtpiberne fra Gammel Estrup er så fragmenterede. På et tidspunkt havde man knækket så meget stang af og nået så langt ned, at varmen fra gløderne i pibehovedet umuliggjorde rygning, og man måtte kassere hele piben.

I de tidligste af tobaksrygningens dage gik diskussionerne om det nye nydelsesmiddel lystigt, og alle fra læger til konger og gejstlige havde en holdning til tobakken. Man var heller ikke landet på det moderne begreb “at ryge tobak”, der falder os naturligt og logisk i dag, man kaldte det i stedet “tobaksdrikkeri”.¹⁰ Og også på herregården Gammel Estrup er der efter fundene at dømme blevet drukket tobak.

Røg i Renæssancen

Denne artikels forfatter synes af flere årsager, at kridtpiber er ganske fantastiske. Mest af alt fordi det er en genstand, der knytter sig meget intimt til den historiske bruger – fordi den har været i nogens mund. Men hvem har haft kridtpibestykkerne fra Gammel Estrup ved læben?

Sætter vi et skæringspunkt ved 1606 og fokuserer på herregårdens adelsfolk, er den første herremand, der falder i tankerne, Eske Brock (1560-1625). Eske Brock var kendt vidt og bredt som svirebror med den festglade Christian den 4. (1577-1648), og han må have været garant for en god omgang kridtpiberygning i festligt drikkelag med rigsrådet og kongen. Fra samme periode kendes også fra Rosenholm et betydeligt arkæologisk fund af festremedier, heriblandt det berygtede pasglas, men også et større deponi af kridtpiber fra begyndelsen af 1600-tallet blev fundet under udgravningen af voldgraven i 1960'erne.¹¹ Under udgravningen i 1970'erne af den gamle hovedbygning Skumstrup fra 16-1700-tallet, der lå

Kridtpibens udvikling afspejler meget tydeligt tobaksimporten, tobaksdyrkingen og tobaksprisens udvikling. Jo mere almindelig og billig tobakken blev, jo mere blev det muligt at stoppe i pibehovedet, hvilket gradvist øgede pibehovedernes rumfang. I 1700-tallet blev dekorative udsmykninger af pibehovedet almindeligt. Foto: Jason Sandy.

ved herregården Vilhelmsborg, fandt man langt over 100 kridtpibefragmenter,¹² og der kunne nævnes mange flere eksempler. Eske Brock var derudover aktiv under Kalmar-krigen (1611-13) og må igennem søfolk og soldater have stiftet bekendtskab med piberygning. I vraket af orlogsskibet Lindormen fandt man næsten intakte kridtpiber,¹³ og Christian den 4. indførte, grundet brandrisikoen, ryggeforbud på de norske og danske flådeskibe i henholdsvis 1619 og 1625 – et udtryk for, at der allerede på denne tid blev røget flittigt på de danske krigsskibe. Eske Brock har altså haft rig mulighed for at drikke tobak.

Det er dog muligt, at kongen har været personlig modstander af tobakken,¹⁴ og at der derfor ikke er blevet røget under de festlige lejligheder, Eske Brock deltog i ved hoffet. I hvert fald nævner de meget nøje optegnelser i Eske Brocks dagbog fra 1604 til 1622 ikke et eneste ord om hverken tobak eller piber, selvom der ofte blev købt både krydderier,¹⁵ ingefær, sukker, vin og lignende eksotiske handelsvarer. Varer som te, kaffe og chokolade havde heller ikke indfundet sig i Eskes forbrug endnu. Stort set det samme gør sig gældende, hvis man retter blikket mod Sophie Brahes (1559-1643) regnskabsbog fra 1627-40. Det kan dog ikke udelukkes, at tobak og piber skrives sig ind under nogle fællesbetegnelser i regnskaberne til fortæring eller apotekere og lignende.

Eske Brocks svigersøn, Jørgen Skeel (1578-1631), der gennem ægteskab overtog Gammel Estrup i begyndelsen af 1600-tallet, må med sin stilling som rigsmarsk også have stiftet bekendtskab med tobaksrygning blandt soldater. Under Trediveårskrigen ledte han de tyske kejsertropper, der havde hærget Jylland, ud af landet. Disse havde i perioden 1627-29 lært jyderne kunsten at drikke tobak,¹⁶ men de sparsomme almanakoptegnelser, vi har fra Jørgen Skeel fra 1615 og 1627, viser intet herom, og det gør hans søns almanak for året 1669 heller ikke.

Man kunne med fordel gennemgå lensregnskaberne for Kalø i Jørgen Skeels tid som lensmand der, men noget tyder på, at det ikke er i 1600-tallet, man finder vores piberygere på Gammel Estrup; i hvert fald ikke blandt de adelige. Der hvor kilderne er rigtigt gode, er vi måske for tidligt i 1600-tallet til tobaksrygning, og senere i perioden er kilderne ikke fyldestgørende til endeligt at drage konklusioner. En ridefogedinstruks fra familiens herregård Ulstrup tyder ellers på, at tobaksrygning omkring slutningen af 1600-tallet var blevet en almindelig

Meget tyder på, at tobaksrygning var almindeligt blandt soldater og sømænd i begyndelsen af 1600-tallet. På billedet ses hollandske soldater, der spiller kort og ryger kridtpibe. Kigger man godt efter, kan man se knækkede kridtpibestykker i nederste højre hjørne. Maleri af Gerard ter Borch den yngre, cirka 1640. Leiden Collection. Foto: Wikimedia Commons.

del af hverdagen på herregården, men der er umiddelbart intet kildemateriale, der kan fortælle om eller hvordan, adelen røg tobak på Gammel Estrup.

Piben får en anden lyd

I en overfladisk granskning af det forhåndenværende regnskabsmateriale fra 1700-tallet findes der desværre heller ikke tobaksrelaterede optegnelser.¹⁷ Heller ikke i booptegnelser med videre. Her har ellers både diverse te- brygningsremedier og kaffebønner indfundet sig. Vi skal helt op til booptegnelser i 1815,¹⁸ før tobaksremedier, og denne gang i rigelige mængder, indfinder sig i kilderne, og her er der ikke engang en skaldet kridtpibestang at finde. Alt tyder her på, at Den såkaldt "vilde" greve Jørgen Scheel (1768-1825) ikke anvendte kridtpiber, men snustobak, cigar, merskumspiber og porcelæns- piber, når han opholdt sig på henholdsvis Sostrup og Gam-

mel Estrup i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet.

Vender vi blikket mod herregården Bidstrup og sammenligner med adelsfruen Karen Rosenkrantz de Lichtenbergs (1739-1807) udførlige regnskaber fra 1771 til 1796, tegner der sig et lignende billede. Foruden tobak og snustobak i rigelige mængder blev der i ny og næ købt tobaksremedier. Der blev hovedsageligt købt "Piibe Hoder" og "Piibe Rør", hvilket tyder på, at der også her blev røget merskums- eller porcelæns- piber med adskillige piberør og -hoveder. Disse piber var allerede i 1700-tallet begyndt at udkonkurrere de skrøbelige kridtpiber.¹⁹ Få steder i regnskabet bruges udtrykkene "En Pibe", "Lange Piber" eller "Tobaks Piibe", hvor det kan være svært at afgøre, hvilken slags pibe der er tale om. "Grønne Piibe Hoder" kan muligvis være en art glaseret kridtpibe,²⁰ men ordet kridtpibe anvendes aldrig direkte, så det kan ikke

Kridtpiberygningen synes at være noget fraværende i en adelig 16- og 1700-talskon- tekst, i hvert fald på Gammel Estrup, hvil- ket tyder på, at denne måde at indtage sin tobak på har været forbeholdt mere almin- delige mennesker eller borgere i byerne. På danske malerier fra 1600- og 1700-tallet er adelige med kridtpiber også et fraværende motiv, hvorimod man godt kan finde opsæt- ninger med kridtpiber i mere simple miljøer. På dette maleri fra midten af 1700-tallet af den danske maler Peter Cramer ses en kridt- piberygende mand i almuelignende omgivel- ser med kridtpiber som en del af interiøret. Statens Museum for Kunst. Foto: Wikimedia Commons.

siges med sikkerhed, hvad der er tale om.²¹ Det er heller ikke muligt at sige, om forbruget af piber og tobak var forbeholdt Karen selv. I 1777 købte hun sin søn Gerhdt, som på det tidspunkt var lidt over to år gammel, en pibe. Sandsynligvis så han kunne blæse sæbebobler med den.

Adelen stikker piben ind

Bevæger vi os længere op i 1800-tallet, er det også svært at forestille sig, at det skulle være kridtpiben, der havde hovedrollen i forbindelse med rygning blandt herrerne i billardsale og rygetårne. Regninger fra kammerherre, grev Jørgen Scheels (1827-89) tid,²² viser da heller ingen kridtpiber, men krudt, sprut, cigarer og andre slags piber i overdådige mængder. I løbet af en tiårig periode blev der indkøbt i alt 38 piber af forskellig karakter og 24 cigarrør. Kommer vi til begyndelsen af 1900-tallet foregik al aktivitet, hvad enten det var jagt eller afslapning efter et veloverstået måltid, med enten en cigar, snustobak, skrå, andre slags piber eller en cigaret i mundvigen, hvilket både skrald fra 1920'erne på Gammel Estrup, og righoldigt billedmateriale fra andre herregårde i perioden kan afsløre.

Noget tyder altså på, at det ikke er nogens kridtpibe, der er blevet danset efter på Gammel Estrup. Men hvem har så ansvaret for alle de kridtpibefragmenter, der er fundet både hist og her, inde og ude på herregården?

Ikke en pibe tobak værd

En del af kridtpibefragmenterne kan måske tilskrives besøgende eller herregårdens tjenestefolk. Dette vil stemme overens med det billedmateriale, der findes af almindelige mennesker, der nyder en kridtpibe. Det er dog ikke sikkert, at det har været tjenestefolkene tilladt at ryge på herregårdens matrikel. Af en tjenerinstruks

fra herregården Rydhave fra sidste halvdel af 1800-tallet fremgår det, at det er forbudt for tjeneren at smøge i sit livré.²³ Ligeledes er det ifølge en ridefogedsinstruks fra omkring år 1700, udstedt af Benedikte Magrethe Brockdorff (1678-1739), vedrørende blandt andet familien Scheels herregård Ulstrup, strengt forbudt at ryge tobak på gården grundet brandfaren.

Gejstlige personer var også på besøg på Gammel Estrup og har historisk set også været kendt for at være nydere af tidens nye luksusvarer.²⁴ Alt tyder på, at også præster meget tidligt har været flittige til at drikke tobak. En historie fra 1650 beretter i hvert fald om præsten i Holme, Bendix Sørensen, der blev afskediget for sin *“umaadelige drikken Tobak”*.²⁵

Kridtpiberne kan også have tilhørt de mange håndværkere, der huserede på Gammel Estrup i 1600- og 1700-tallet. Ved udgravningen af teglværket i den lokale by Auning, der leverede teglsten til Eske Brocks renæssanceombygning af Gammel Estrup i slutningen af 1500-tallet og starten af 1600-tallet, blev der fundet en kridtpibe og kridtpiberør. Dette tyder på, at teglbrænderen,²⁶ der i Eskes dagbog benævnes Frederik, har anvendt kridtpiber til sin tobaksrygning. Han havde desforuden et fint forbrug af udenlandsk stentøj. Måske har hans kollega Matias Bygmester og dennes murersvende også røget pibe på Gammel Estrups matrikel under ombygningen?

Det bliver nok ikke med denne artikel, at den rygende pistol – eller nærmere pibe – findes. Vil man komme fragmenternes ophav nærmere, må en grundigere undersøgelse iværksættes, og flere kilder må gennemgås. I blandt de mange regnskabspunkter og almanakfortegnelser i herregårdens kildemateriale kan en kridtpibe jo nemt have sneget sig ind hist og her. Og i perioden om-

kring år 1700, hvor tobaksrygning i hvert fald var blevet almindeligt på herregårde, jævnfør ridefogedinstruksen, savnes en del kildemateriale. Undersøgelsen i denne artikel er kort sagt ikke mange piber tobak værd, om man så må sige. Dog er der en interessant pointe i ikke kun at undersøge de nye luksusvarer, som vi er skråsikre på, at adelen har anvendt, men også hvordan de blev anvendt. Historiker Mikkel Venborg Pedersen beskriver meget rammende tobakken som et af de mere “demokratiske” nydelsesmidler, da alle samfundslag gjorde brug af den.²⁷ I dette tilfælde ligger statuskonsumtionen af luksusvarer i forbindelse med tobak måske i højere grad i alt det, der omgiver tobakken end i tobakken selv. Som Mikkel Venborg Pedersen skriver: “*At afstå fra forbrug, eller*

indskrænke det til noget ganske bestemt og udelade andet, kan være en lige så stærk markør i det sociale spil, hvis man er deltager i de rigtige kredse”.

Har tobaksforbruget af samme årsag i sine spæde dage under Christian den 4. været forbundet med jævne søfolk og menige fodsoldater, måske håndværkere, og er derfor blevet fravalgt af højvelbyrdige adelsmænd og fruer som Eske Brock og Sophie Brahe? Har merskumpiber og porcelænspiber været en del af 1700-talsherskabets distinktion på Gammel Estrup og Bidstrup i deres forbrug af den nu alment tilgængelige tobak, som borgere og bønder indtog gennem kridtpiber? Det er der i hvert fald noget, der tyder på.

Noter:

- 1 <https://tilbagetilfortiden.dk/2021/11/09/tobak-jatak/#more-1479>.
- 2 <https://www.vejlemuseerne.dk/udstillinger/digitale-udstillinger/raadhustorvet/raadhustorvet/kridtpiber/>.
- 3 Bardenfleth 2002, s. 139.
- 4 <http://www.pipearchive.co.uk/howto/date.html>.
- 5 Secher 1897, s. 720.
- 6 Bardenfleth 2002, s. 162.
- 7 Andersen 2012.
- 8 Andersen 2012, s. 15.
- 9 Om årsagen hertil, hersker der en del uenighed.
- 10 Bardenfleth 2002, s. 25.
- 11 *Skalk* 3/1962, om Rosenholm.
- 12 Poulsen 2020.
- 13 Sænket 1644.
- 14 Bardenfleth 2002, s. 64.
- 15 Benævnt “urter”.
- 16 Bardenfleth 2002, s. 34.
- 17 Husholdningsregnskaber for 1742-1743, Inventarliste v. Charlotte Louise v. Plessen ca. 1807, Kvitteringer 1751-1772.
- 18 Protokol for kommisarierne i grev Scheels bo, 1815-1833.
- 19 https://denstoredanske.lex.dk/pibe_-_fx_tobakspibe.
- 20 Bardenfleth 2002, s. 113.
- 21 Hoff 2009, s. 412.
- 22 Regning ved Sonderhausens enke, Inventarfortegnelser 1855 og 1825, Godsregnskab 1827-28, 1831-36, 1850-55.
- 23 *Herregårdsliv*, tjenerskabet.
- 24 Mere om flydende nydelsesmidler kan findes i Annette Hoff's bøger *Den danske chokoladehistorie* (2016), og *Den danske tehistorie* (2015).
- 25 Bardenfleth 2002, s. 37.
- 26 Poulsen 2020, s. 30.
- 27 Venborg Pedersen 2013, s. 230.

Litteratur:

Andersen, Vivi Lena: "Stadens urenlighed" i; *Tidsskriftet for kulturstudier nr. 2*, 2012.

Bardenfleth, Niels Gustav: *Kridtpiber og kridtpiberygning*, Sesam 2002.

Den Store Danske: https://denstoredanske.lex.dk/pibe_-_fx_tobakspibe.

Det Jydske Historisk-topografiske Selskab: *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi 2. række 4. bind*, Marinus M. Schultz's Forlag 1893-95.

Hoff, Annette: *Karen Rosenkrantz de Lichtenbergs dagbøger og regnskaber*, Horsens Museum og Landbohøistorsk Selskab 2009.

Hoff, Annette: *Den danske chokoladehistorie*, Wormianum 2016.

Hoff, Annette: *Den danske tehistorie*, Wormianum 2015.

Højrup, Ole: *Tjenerskabet. Herregårdsliv 6*, Nationalmuseet 1982.

Larsen, Christian: *Eske Brock medt egen handt*, Landbohøistorsk Selskab 2005.

Paulsen, Henning: *Sophie Brahes regnskabsbog 1627-40*, Jysk selskab for historie, sprog og litteratur, 1955.

Poulsen, Thomas Guntzelnick: *Beretning MOE 01017 Auning Øst*, Museum Østjylland 2020.

Secher, V.A.: *Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende. 4. Bind. 1632-38*, G.E.C. Gad 1897.

The National Pipe Archive: <http://www.pipearchive.co.uk/howto/date.html>.

Tidsskriftet Skalk, nr. 3, 1962.

Tilbagetilfortiden.dk: <https://tilbagetilfortiden.dk/2021/11/09/tobak-ja-tak/#more-1479>.

Valsø Vensild, Hanne: "Christen Skeel Den Riges Dagbog" i:

Årbog for Landbrugsmuseum og Jyllands Herregårdsmuseum 1997, Dansk Landbrugsmuseums Venneforening 1998.

<https://www.vejlemuseerne.dk/udstillinger/digitale-udstillinger/raadhustorvet/raadhustorvet/kridtpiber/>.

Venborg Pedersen, Mikkel: *Luksus. Forbrug og kolonier i Danmark i det 18. århundrede*, Museum Tusulanums forlag 2013.

Kilder:

Husholdningsregnskaber for 1742-1743, Inventarliste v. Charlotte Louise v. Plessen ca. 1807, Kvitteringer 1751-1772. Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseums arkiv.

Protokol for kommisarierne i grev Scheels bo, 1815-1833. Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseums arkiv.

Regning ved Sonderhausens enke, Inventarfortegnelser 1855 og 1825, Godsregnskab 1827-28, 1831-36, 1850-55. Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseums arkiv.